

Őszintén a „cigánykérdésről”

Az elmúlt hónapokban, hetekben számos írást olvashattunk kormány közeli és ellenzéki lapokban egyaránt, melyek a cigánysággal², a roma/cigány népesség és a többségi társadalom együttélési nehézségeivel foglalkoztak.³ A cikkek egy része kiválóan diagnosztizál, s persze, megjelennek sommás megállapítások is: „A cigányság társadalmi felemelkedésének legnagyobb, bár távolról sem egyetlen akadálya maga a cigányság”.⁴ A történész, kriminológus Póczik⁵ jól láttatja azt a mai magyar társadalmi teret, amelyben az erről szóló diskurzus már évek óta folyik: „fajvédő stílusú sérelmi nyelvezet” uralja a megnyilvánulásokat, „a két nagy politikai vonulat ideológiai hívószavai” mentén kerül sor a téma tárgyalására: „egyik a cigánybűnözést hangsúlyozza, a másik a magyar társadalom rasszista voltát”.

Mit lehet, s egyáltalán kell-e még ehhez valamit hozzátenni? Nem mondtunk-e el, írtunk-e le már mindent e kérdéssel kapcsolatban? Talán nem, s akkor igen nagy a felelősségünk.

Valószínűleg nincs ma olyan gondolkodó ember az országban, aki ne látná világosan, hogy minden egyéb (politikai, gazdasági, erkölcsi és még sorolhatnánk) nehézségünk mellett a legnagyobb probléma a cigányság helyzete, s az együttélés nehézségei. Annak ellenére, hogy ezt majd mindenki felismerte, semmi, azaz semmi érdemleges - bakancs csattogtatások és politikai lózungok hangoztatásán, büntető szankciók és szigorítások kilátásba helyezésén kívül semmi – , előrevivő nem történik.

Ami írásra készített az nem is igazán a jelen dilettantizmusa feletti mérgelődés már, sokkal inkább a jövő politikai szereplőinek, reményeink szerint a tavaszi fordulatot követően az ország sorsát alakító felelőseinek e témához való kellő hozzá nem értése – megkockáztatom: a kérdés, a feladat súlyát valójában nem értő, érzékelő felelősök – miatti aggodalom. Végző lökést a szerencsétlenül félresikeredett Kassza⁶ című műsor adta, melyben a „sérelmi nyelvezet”, a „kétféle ideológia hívószavai” megakadályozták a valódi párbeszéd létrejöttét, a téma érdemi kifejtését, valamint Tölgyessy Péternek a Duna TV-ben elhangzott mondatai⁷ melyeket ugyan már többször hallottunk tőle, de a választások közeledtével különös

¹ Romológus, egyetemi oktató PTE NTI Oktatás és Társadalom Doktori Iskola, Semmelweis Egyetem Budapest, Szegedi Tudományegyetem, Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola karmanj@t-online.hu

² A hazánkban élő cigányság nagy része önmegjelölésként a roma kifejezést használja. Romani nyelven (a hagyományörző, nagyobb létszámú oláh-cigányok nyelvén) ugyanis a *rom* (tbsz.: *roma*) = ember, számukra a cigány megjelölés pejoratív, sokan sértőnek találják; „roma vagyok, nem cigány”. Velük szemben azonban a cigányság másik csoportja (a lélekszámban jóval kisebb beás cigányok) magukra nézve a cigány megjelölést tartják helyesnek: „cigány vagyok, nem roma”, hisz a beás nyelv egészen más, mint a romani, az ő nyelvükben nincs rom, roma kifejezés. A szakirodalomban, a tudományos diskurzusban helyesen: roma/cigány megjelölést használunk (pl. népesség).

³ Néhány közülük: Németh Gy.: Vihar Edelényben 2009.09.11. Magyar Nemzet, Orsós J.: Nem mindenki beszél salgótarjáni tájszólásban 2009.09.10. Magyar Nemzet, Lippai R.: Cigányintegráció: immár az elitek is pánikolnak 2009.11.11. Magyar Nemzet, Turóczy Zs.: A huszonnegyedik órában: cigánykérdés belülről 1.2. 2009.11.10, 11.12. Népszabadság, Czene G.: Hogyan lehet hasznot húzni a cigányok nyomorából 2009.12.21. Népszabadság, Tódor J.: Cigányvadászat Magyarországon 8. 2010.01.25. Népszabadság, Bíró A.: Az integráció ára 2010. 03.08. ÉS, Szuhay P.: A szociális kártyáról 2010. 02.26. ÉS, Hadas M.: A szoclib közértelmiségi és a cigányok 2009.09.04. ÉS, Zárug P.F.: Kalandordemokrácia I.II. 2010.01.21., 02.10. Magyar Demokrata.

⁴ Németh 2009. MN

⁵ Póczik in: Lippai 2009.MN

⁶ m1 2010. 02. 18. ill. 02. 25.

⁷ Közbeszéd 2010. 03.02.

jelentőséggel bírnak. Általánosságban az elmúlt időszakra, a pártok programjaira utalva a következőket mondta: „Minden fontosabb annál, hogy mi lesz az országban, egyetlenegy dolog fontos, a hatalom megszerzése és megtartása”, „aki őszintén beszél, az könnyen ráfizet”, ill. „az a párt, aki együtt tud álmodni a szavazóival, az lesz a nyertes.”. Márpedig, ma úgy tűnik, kevesen álmodnak a cigányság sorsának jobbításáról. Arról igen, hogy rendnek kellene lennie az országban, s úgy vélik legtöbben, ennyi elég is lesz ahhoz, hogy végre béke legyen (legalábbis a „cigányügy” tekintetében).

Talán ennek is köszönhető, hogy egyetlen párt programjában sem fedezhető fel átfogó, célzott terv a cigányság helyzetének rendezése érdekében. Márpedig „magától”, „csak úgy, spontán” nem változik semmi. (Tulajdonképpen még a tervezés is kevés, de legalább valami.). Azzal áztatni magunkat és a cigányság vezetőit, hogy a gazdasági motor beindítása után itt hamarosan (de legalábbis tíz év alatt) új munkahelyek százezrei várják majd a cigányokat, s ezáltal minden megoldódik, elérkezik a Kánaán, enyhén szólva is illúzió. Elég, ha valaki megnézi a cigányság iskolázottsági mutatóit, számbeli felülreprezentáltságát az ország leszakadt régióiban, ismeri, és számításba veszi a szegregált telepek, gettók szubkultúrája talaján kialakult, s a szegénykultúrával összefonódott, gyakran a bűnözés (az erdei fabeszerzéstől a színesfémlopáson, prostitúción, drogkereskedésen, uzsorázáson keresztül a rablásig terjedő bűnelkövetések), a nihil, a kilátástalanság, a nyomor melegágyán lepergő életeket, sorsokat. Ismeri a diplomássá vált (s a diploma megszerzéséig sokszor a nyomorból, a nincstelenségből a többségnél jóval hosszabb és nehezebb utat bejárók „akkor talán majd befogadnak”), s végül elhelyezkedni nem tudó cigány fiatalok elkeseredettségét, ismeri azt a fájdalmat, amit a megvetettség okoz a tisztességes, jóra igyekvő cigány embereknek (pusztán azért, mert cigánynak születtek), ha egyszer is megérti annak a cigány embernek a szorongását, aki azért fohászodik Istenhez, hogy születendő gyermeke minél világosabb bőrszínű legyen, hogy ne érje annyi megaláztatás az életben mint őt, máris érti, miért nem lesz itt „csak úgy, spontán” tejjel-mézzel folyó ország e 6-700 000 főt számláló népcsoport számára. S ne áltassuk magunkat, akkor a többség számára sem lesz!

Pedig még soha - közös történelmünk hatszáz éve során – nem volt ennyire elodázhatatlanul fontos a nemzet egészének sorsa, jövője szempontjából a „kiegyezés”, újfajta diskurzus kialakítása cigányok és nem cigányok között, s a cigányság helyzetének rendezése.

A halogatás bűn, amint Márai is írja: „Magyarország igazi tehertétele nem az, amit cselekedett, hanem amit elmulasztott. És végül mindenek felett: amit eltűrt.”. Márpedig a „cigányügy” valódi rendezését kétszáz éve halogatjuk, toljuk magunk előtt, miközben a feladat egyre súlyosabbá, nehezebbé vált; a meg nem oldott problémákra újak majd még újabbak rakódtak.

Valójában történelmünk során többször is felmerült a „cigányügy” rendezésének igénye, de valami mindig közbejött; valami ennél fontosabb országos ügy felülírta azt, vagy a rendezési terv egyszerűen elveszett a bürokrácia labirintusaiban, ill. rosszul, mindenféle szakértelmet nélkülözve igyekeztek megoldani.

A „cigányügy” rendezésére tett kísérletek a múltban

A 14. század végétől a történelmi Magyarország területére érkező cigányság és a honos lakosság között egyfajta kölcsönösen előnyös egyensúlyi állapot alakult ki, melyet több tényező tartott fenn; mindenekelőtt a cigányok alacsony létszáma, valamint a mindkét fél számára előnyös kereskedelmi, gazdasági kapcsolatok. A békés együttélés ellenére ebből az időszakból is fennmaradtak peres ügyekről szóló iratok (lótolvajlás, lopás, „szemfényvesztés” vádjával perbe fogott és elítélt cigányokról), de sem ezek tárgyalása, sem pedig a kérdés kezelése, megoldási módja nem volt etnospecifikus.

A „cigányügy” rendezésének kérdése először a 17. század végén, a 18. század elején merült fel, miután felbomlott a kialakult egyensúly a környező országokból egyre nagyobb számban érkező (a rabszolgaság ld. Moldva, Havasalföld, az éhínség, a háborúk, üldözések elől menekülők) új-és új cigány csoportok bevándorlása miatt. Megjegyzendő, hogy a Nyugat-Európai országok, Lengyelország, Csehország és Morvaország már a 15. század végétől diszkriminatív intézkedéseket hoztak a cigányok ellen, így az onnan menekülők célállomása is hazánk lett. De említhetjük Spanyolországot, Portugáliát, Angliát, Skóciát és Oroszországot is, ahol bár jóval rövidebb ideig, mint a már említett országokban, de szintén rabszolgasorban éltek a cigányok. A „cigánykérdés” megoldásához vaskézrel hozzáfogó abszolutista uralkodók – Mária Terézia és fia, II. József – intézkedései s azok eredménytelensége többnyire ismertek. Sem a gyermekek elvétele szüleiktől, sem a nyelvhasználat megtiltása, sem a hagyományaik, sőt népvük eltörlése nem vezetett eredményhez, de kétségtelen, hogy a letelepítési erőszak, s a vándorlási tilalom miatt a cigányság és a honos népesség között egy teljesen új, addig ismeretlen együttélési mód alakult ki.

Az 1793. évi Országgyűlésre a Cigányügyi Bizottság egy átfogó, komoly, tervet készített, ami nem elsősorban az előző „a cigányokat akár erőszakkal is hasznos állampolgárokká kell nevelni” elvet szorgalmazta, hanem olyan előremutató javaslatokat is tartalmazott, mint az új cigányok bevándorlásának megakadályozása, a letelepedettek iparos és földműves munkájának ösztönzése, a földesurak kötelezése arra, hogy cigányaik számára házat építsenek, gazdálkodásukhoz a feltételeket biztosítsák (föld, munkaeszköz, jóság), a cigányoknak a települések belsejében, elszórtan való letelepítése, a lótartás engedélyezése, a vallásgyakorlás és az iskoláztatás preferálása. Az elkészült törvénytervezet azonban soha nem került az Országgyűlés elé, a hivatali ügyintézők – miközben az irat egyik hivatalból a másikba vándorolt – felületesen áttekintve az iratot, nem tartották érdemesnek az előterjesztésre!

Ezután csak több mint harminc év múlva, az 1825/27. évi reform Országgyűlésen foglalkoztak újra a cigányság helyzetének rendezésével. A diétára készülő törvényjavaslat újszerű módon közelítette a cigányság ügyét; már nemcsak a helyzetüket írták le, hanem azok okait is feltárták. Megállapították, hogy a cigányság területi elhelyezkedésének egyenlőtlenségei, egy-egy településen való koncentrálódásuk piaci túltelítettséghez, s így megélhetési nehézségekhez vezet; ezért javasolták a területi elrendeződés ésszerű átalakítását, valamint a foglalkozási differenciálódás racionalizálását. Sajnos, az elkészített törvényjavaslat vitája sem ekkor, sem később nem történt meg, az országot érintő nagyobb horderejű problémák mögött – mint oly sokszor a történelem során – a cigányság helyzetének rendezése ismét háttérbe szorult.

1892. decemberében Hieronymi Károly belügyminiszter körlevélben rendelte el valamennyi vármegyei törvényhatóságnak, hogy az összes településen egyazon napon, 1893. január 31-én írják össze a cigányokat. A kutatás előszavában ez olvasható: „A hazai cigányok ügye régóta országos és gyökeres rendezésre vár. E rendezés szükségessé teszi mindenképp előtte a cigányok számbeli és demográfiai állapotának tüzetes és biztos megismerését. E nélkül minden törekvés, minden intézkedés csak tapogatózó bizonytalan kísérlet, melynek eredményét, hatását kiszámítani lehetetlen.” Az összeírás célja tehát egy mélyreható vizsgálat elvégzése volt a cigányság helyzetéről, amelynek tudományos eredményei egy későbbi „cselekvési terv” alapjául szolgáltak volna. Hiányosságai ellenére jelentős munka volt; átfogó képet adott a korabeli cigányság helyzetéről, tehát megvalósította azt a célt, amiért az összeírást elrendelték. Az adatokból kiolvasható volt a cigányság differenciáltsága, területi, foglalkozásbeli, nyelvi sokszínűsége, láthatóvá vált, hogy sürgető feladat oktatási, gazdasági, munkaerőpiaci és társadalmi helyzetük javítása. Az előbbi

törvénytervezetek sorsát ismerve, talán már meg sem lepődünk azon, hogy a felmérést ismét nem követték tettek.

1907-ben Wekerle miniszterelnök ugyan – felismerve, hogy a „cigányügynek országos érvényű, gyökeres rendezése szükséges” – cigányügyi kormánybiztost nevezett ki, de a tisztséget betöltők tevékenységéről, azok eredményéről semmit nem tudunk. (Bár az egyik biztosról feljegyezték, hogy „feladatát hanyagul látta el, sűrűn kimaradt hivatalából”). Már ekkor, a huszadik század elején sokak számára kézenfekvő megoldásnak tűnt a „cigányügy” végleges megoldásaként a cigányok kiirtása, „koncentrációs táborokba” zárása. 1907-ben (félelmetes hasonlóság a mai helyzethez!) – miközben a kormány tehetetlen, a feladattal megbízottak hanyagul ill. sehogy nem végzik munkájukat – felerősödik, s egyre agresszívabbá válik a cigányellenes hang. „Kiirtani! Igenis, ez az egyetlen mód. Hiszen miből is áll tulajdonképpen a civilizáció? A civilizációra nem hajló és nem alkalmas emberfajoknak a kiirtásából” írja Porzsolt Kálmán a Pesti Hírlap 1907. augusztus 6. számában.

A Holokauszt, majd az ország újjáépítésének megkezdése után, a hatvanas évek elején került napirendre ismét a „cigányügy” rendezésének kérdése. Az MSZMP KB Politikai Bizottságának 1961. június 20.-án elfogadott határozata „A cigánylakosság helyzetének megjavításával kapcsolatos egyes feladatokról” szabta meg a huszadik század következő évtizedeinek cigánypolitikáját. A 200 ezer fős cigányság helyzetének bemutatása után – csupán 30%-uk illeszkedett be, a cigánytelepek száma 2100, a munkaképes korosztály 35%-a egyáltalán nem dolgozik, nagy részük írástudatlan, a fiatalok többsége csak 2-3 osztályt végzett el, beilleszkedésüket, munkahelyi elhelyezkedésüket nehezítik a feléjük irányuló előítéletek is – kijelöli a célt: „Fokozatosan el kell érni, hogy a cigányok a lakosság többi részétől nem elkülönítetten állandó lakóhelyeken települjenek, állandó munkához jussanak, egészségügyi körülményeik javuljanak és emelkedjék kulturális színvonaluk. Fel kell venni a harcot a lakosság körében még ma is élő helytelen nézetek ellen, amelyek megnehezítik a cigányok beilleszkedését.” Egyik legfőbb feladatnak az oktatást tartották, ennek érdekében meg is kezdődött a cigány iskolák, cigány osztályok létrehozása országsszerte. Az itt folyó alacsony színvonalú oktatás természetesen átütő eredményt nem hozott. Jelentős visszahúzó erőnek számított gyakran a tanulási motiváció hiánya úgy a szülők, mint a gyerekek, de az oktatás egyéb szereplőinek részéről is. Az iskolák működéséhez a helyi tanácsok gyakran nem nyújtottak anyagi támogatást, de nehezítette az oktatásban való részvételt a telepek nagy távolsága az iskolától, a telepi utak rossz minősége, a gyermekek gyenge egészségi állapota, hiányos szókincse és beszédképessége, a hivatalos részről tapasztalható engedékenység, a tanulmányok alól történő indokolatlan felmentés (melyek következtében a cigány gyerekek megrekedtek az alsó tagozat osztályaiban), illetve a kiegészítő iskolákba, osztályokba utalás, ami nem ritkán etnikai alapon szelektált, mind hozzájárult a cigányság tömeges, általánosnak mondható aluliskolázottságához. A nyolcvanas években egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy az alacsony iskolázottság, a nagyfokú iskolai lemorzsolódás összefüggésben van az elkülönített oktatással. 1983-ban az Országos Pedagógiai Intézet elé került az az előterjesztés, melyben megállapítják, hogy az 1961-es párthatározat értelmében létesült cigányosztályok nem teljesítik a hozzáfűzött reményeket, inkább a szegregáció, mint a felzárkóztatás eszközeivé váltak. Az elkülönített oktatás azonban egyre nagyobb gyermekszámmal tovább folytatódott.

Hasonlóan szakszerűtlenül nyúltak hozzá a lakáshelyzet megoldásához; igaz ugyan, hogy sokaknak sikerült kiszakadni a telepekről (lakásépítéshez kölcsönt felvéve), de a többséget mindenféle telep-felszámolási terv ellenére odakötötték a telepekhez; lerombolva kunyhóikat, ugyanott, szinte ugyanakkora alapterületű, téglából felhúzott „CS” (csökkentett értékű, azaz komfort, víz, csatorna, sokszor villany nélküli) lakásokat építettek számukra, amit OTP-kölcsönt felvéve törlesztettek, ill. másik gyakori módja volt a „felszámolásnak”, hogy az egész telepet a falu egyik végéről a másikra helyezték át, egy tömbben hagyva a cigányságot.

A telepfelszámolás a gyakorlatban tehát annyit jelentett, hogy az előzőhöz képest alig jobb minőségű, de a többségtől továbbra is elkülönített szegregált lakhatást tettek lehetővé számukra (szemben az elhatározott elvekkel).

Foglalkoztatási viszonyaikban azonban jelentős és általános javulás következett be, a szocialista nagyipar; bányák, gyárak, kohók, építkezések még vidékről is „felszívták” a cigány munkaerőt. Ennek köszönhető, hogy a nyolcvanas évek közepéig szinte ugyanolyan arányban voltak állandóan foglalkoztatottak a cigány, mint a nem cigány férfiak. (85% ill. 87%). Ez az alig 25 év máig egyedülálló korszak a cigányság történelmében! Ekkor kerülhettek be először tömegesen a modern munkaerőpiacra, a rendszeres kereset pozitív jövőképet jelentett számukra, az előbbre jutás lehetőségét, egyfajta társadalmi presztízs elérését a többség szemében, az önértékelés, önbecsülés jelentős javulását, a dolgozó apák, s egyáltalán a rendszeres munka becsületét a fiatalabb generációk szemében, a mindennapi kapcsolatot, sőt a munkavégzés kapcsán egymásra utaltságot cigányok és a többség tagjai között, aminek következtében az előítéletek nagymértékben csökkentek. Cigányok tömegei hitték el, hogy szükség van rájuk, ez az ország az ő hazájuk is. Mindez a rengeteg érték vált semmivé a nyolcvanas évek közepétől, egyik pillanatról a másikra, mikor cigány munkaerők százezrei zuhantak ki a munkaerőpiacról a szocialista ipargazdaság összeomlása miatt. S mivel a „zsebükben” – ellentétben a többségi társadalom tagjaival – az említett alacsony színvonalú oktatás miatt nemhogy szakmai képzettség, de még a nyolc osztályos végzettség sem volt, többet nem tudtak visszakapaszkodni a rendszeres munka világába. Sajnos (megint sajnós!) a politikai (gazdasági, oktatási stb.) reakció a cigányok tömeges munkavesztésére nem egy ésszerű és előremutató válasz volt (pl. oktatás, szakmatanítás azonnali megkezdése), hanem csupán tűzoltás, ami évtizedekre ismét meghatározta a cigányok tömegeinek a sorsát: a segélyek folyósításának megkezdése (azaz hal adása, háló helyett). Ma egyfajta társadalmi amnézia működik: úgy állítják be a cigányokat, mintha ők vonultak volna ki a munkaerőpiacról, ők tagadták volna meg a munkavégzést, s cserélték volna fel a lapátot, csákányt az otthoni heverőre, a falopásra, az éhezésre. Így aztán könnyen kialakul a lusta, mihaszna, élősködő cigány sztereotípiája, sőt, olyanfajta diskurzus, amelyik mindezt etnicizálja, a cigányság sajátos kulturális másságával magyarázza. Az már egy másik kérdés, hogy a generációk óta a segélyezésben szocializálódó népességet – melyben a munkanélküliséggel együtt járó szociálpszichológiai változások jelentősek – miképp lehet kimozdítani a tanult tehetetlenség állapotából.

A rendszerváltást követően az 1993. évi Kisebbségi Törvény megalkotása, a kisebbségi önkormányzatok létrehozása, a Roma Integráció Évtizede Program (2005-2015), a deszegregációs törvény megalkotása, s kihirdetése (továbbá még számtalan program, s többek között közel százhusz milliárd forint, amit tíz év alatt az integrációra szántak a kormányok) lett volna/lenne hivatott a cigányság helyzetén jelentősen javítani. Elértek ugyan sikereket (pl. a pécsi Gandhi Gimnázium, Kalyi Jag Szakiskolák alapítása, ösztöndíjprogramok, Romaversitas stb.) is, főleg helyi szinten, azonban átfogó, az egész cigányság sorsát jobbító intézkedések nem történtek, sok tekintetben inkább visszaesés tapasztalható. Életkörülményeiket meghatározó legfontosabb mutatóik következőképpen alakultak: míg 1991-ben a cigány gyermekek 32%-a tanult szegregált körülmények között, ma ez az arány megközelítőleg 60%, a fiatalok 80%-a végzi el a nyolc osztályt, ebből csupán 20%-uk tanul tovább középiskolában, s közülük kevesebb, mint 10% érettségizik. A cigány férfiak foglalkoztatottságának változása: 1971-ben 85%-uk, 1993-ban 29%-uk, 2003-ban 28%-uk rendelkezett folyamatos munkával. Ma már vannak olyan falvak, térségek, ahol a cigányok munkanélkülisége megközelíti a 90%-ot. (Összehasonlításként ugyanez az arány a teljes népességben munkaképes korú férfiakat tekintve: 87%- 64%- 56,5%). A roma/cigány háztartások 56%-a a lakosság alsó jövedelmi tizedéhez tartozik. Területi elhelyezkedés szerint: 2000 fő alatti településen él a teljes népesség 16,8%-a, a cigányok 40%-a, 1000 fő

alatti aprófalvakban (orvos, gyógyszerész, óvoda, iskola nélkül) pedig az összlakosság 7,8%-a, a cigányság 20%-a. 1997-ben 540 cigánytelepet írtak össze, a 2003-as ÁNTSZ felmérés szerint tizennégy megyében már 637 telepet regisztráltak. Míg 1993-ban a cigányok 63%-a élt szegregáltan, 2006-ban ez az arány 72%-ra nőtt. Egyértelmű, hogy a helyzet rosszabbodásáról van szó.

Mit lehet, mit kell tenni?

Minél többet, szakszerűen, átgondoltan, nemzedékekre előre tervezve, a sokféle feladat megoldását összehangolva.

Mindenekelőtt azonban egyfelől politikai szándékra, másfelől széles társadalmi konszenzusra van szükség. Józanul gondolkodó, előrelátó, a haza sorsáért tenni akaró politikusnak valószínűleg nem is kérdés, hogy e feladatot nem lehet megkerülni, minden súlyával együtt fel kell vállalni. A közmegegyezés megszerzése, a széles tömegek felelős gondolkodásának, a cigány kisebbség problémája iránti fogékonyságának kialakítása már jóval nehezebb, több irányból kell hozzáfogni.

Paradigmaváltás a cigányság ábrázolásában

Kiemelten fontos – erőteljes, közvéleményt formáló szerepe miatt –, hogy a média eddig megszokott cigány-ábrázolása megszűnjön. Különösen a szórakoztató tévéműsorok (ld. stúdiógyónás-show), melyek emberi méltóságukban alázzák meg a benne szereplőket, alkalmasak arra, hogy a negatív, sztereotip cigányképet erősítsék a társadalom széles rétegeiben. Itt az idő, hogy roma/cigány bemondók, műsorvezetők jelenjenek meg a képernyőn. Általános tapasztalat, hogy bármilyen kisebbség – sérültek, etnikai csoporthoz tartozók, túlsúlyosak – képviselőjének pozitív szerepben való megjelenése a médiában, különösen a televízióban, hihetetlen mértékben hozzájárul az adott kisebbség társadalmi elfogadottságához, s ugyanakkor a csoporthoz tartozók körében is jelentősen növekszik az önfogadás. Márpedig egy társadalom mentális egészségéhez mindkettőre szükség van!

Egy másik – s hitelesebb – cigánykép kialakítását eredményezné, ha minél több sikeres, pozitív cigány életutat bemutató műsor készülne a szegénységet, nyomort, bűnözést ábrázoló helyett. Sokat segítené a konszenzus kialakulásában, ha értelmes, jól felépített beszélgető műsorok lennének rendszeresen, frekvenciált műsoridőben (nem éjszakai rétegműsorként!), amelyben egy-egy témát alaposan körüljárva, tévhiteket szétoszlatva (pl. a cigányság túltámogatásáról a Kassza⁸ végén ugyan gyorsan elhadart, de végül is elhangzott számadatok ezt a célt szolgálták volna). A diskurzus, a tények valós bemutatása, az ok-okozati összefüggések feltárása a megértést, az elfogadást teszik lehetővé.

A konszenzus megvalósulásának egyik jelentős akadálya, hogy a többségi társadalom nagy része – még a tanult réteg sem – nem ismeri a cigányok történelmét, kultúráját, hagyományait, szerepüket a magyar történelemben. E hiány pótlására elengedhetetlen, hogy végre létrejöjjön a Cigány Múzeum, amely már oly régi és jogos vágya a hazai cigányságnak. A közel hat-hétszázézer főt számláló, hatszáz éve a magyarországi történelemben résztvevő legnagyobb hazai kisebbség méltányolandó elvárása, hogy múltjuk emlékei egy helyen, állandóan kiállítva megtekinthetők legyenek. Szuhay Péter 1998-ban – az általa gyűjtött anyagból – a Néprajzi Múzeumban egy egyedülálló, nagyszerű, időszaki kiállítást rendezett Romák Közép-és Kelet-Európában címmel. Az 1200 négyzetméteren kiállított páratlan gyűjtemény egy nemzetközi hírű, különös érdeklődésre, látogatottságra számítható Európai Cigány Múzeum alapjául is szolgálhatna! Amellett, hogy ezzel a cigányság több, mint száz

⁸ m1 2010. 02. 25.

éves kívánsága teljesülne (már 1876-ban szó volt alapításáról, melyhez a magyar nemesek a támogatásukat is biztosították), igen sokat számítana e kisebbség egészséges énképének kialakulásában, saját népük értékeinek felfedezésében is, s ez nem mellékesen ösztönző példát jelenthetne a felnövekvő cigány generációk számára.

A cigányság megismerésének, az előítéletek, a félelmek, sztereotípiák csökkentésének fontos helyszíne kell hogy legyen az iskola; az alap-közép és felsőfokú képzésbe mindenütt be kell vezetni a cigányságról szóló tananyagot.

Csak ilyen keret, háttér megteremtése mellett lehetnek eredményesek a cigányság helyzetének változtatását megcélzó tevékenységek.

A minőségi oktatás biztosítása

Az elvégzendő feladatok közül toronymagasan kiemelkedik az oktatás, mégpedig a minőségi oktatás kérdése. Megfelelő oktatás nélkül ugyanis mindenféle előrelépés lehetetlen; szakma, érettségi, diploma nélkül továbbra sem lesz munka, de marad helyette a nyomor, a megvetettség, a segélyeken való tengődés, az alkalmi, fekete munkák, az egészségtelen életmód, lakóhely, a betegségek, devianciák, a korai halál, s mindez átörökítése a következő generációkra. Az oktatás tehát mindennek az alfája! De csak a minőségi oktatás, amit a szegregált oktatás sem a múltban nem tudott, sem a jelenben nem tud megvalósítani, s nem lesz képes a jövőben sem. A cigányság oktatási mutatói ezt egyértelműen bizonyítják. Egyedüli megoldás az integráció, az etnikai alapú elkülönített oktatás megszüntetése, amit mindenütt meg kell valósítani, ahol egy kis esély is van rá. Az integrált oktatás igenis sikeres, de megvalósításának nélkülözhetetlen kritériumai vannak; az elszántság az „ügy” érdekében, megfelelően kidolgozott program, kellően felkészített pedagógusok, szülők, gyermekek, iskolák, és közvélemény, valamint elegendő idő mindez eléréséhez. Az integrált oktatás – a tévhittel ellentétben – nem azt jelenti, hogy 15 problémás háttérű cigány gyermeket beteszünk 15-20 nem cigány gyermek mellé egy osztályba egyik napról a másikra. Szó sincs erről! Komoly, összehangolt munka eredménye, s nem a liberális ideológia függvénye, amint ezt jól bizonyítja a két „integrációs sikertörténet”, a fideszes vezetésű Hódmezővásárhely, ill. a szocialista polgármester által irányított Szeged példája is. Az integráció ellen nem harcolni kell, hanem átgondolni, tanulmányozni az elért eredményeket, esélyt adni további sikerekre, hisz ez az egyetlen járható út, egy hazában élünk, együtt kell dolgoznunk és tanulnunk is.

A választások után minden valószínűség szerint - ismerve a KDNP oktatási programját –, pozitív változások lesznek a rendkívüli módon tönkretett magyar oktatási rendszerben. A várakozásoknak megfelelően talán újra rend és fegyelem lesz az iskolákban, visszaáll a pedagógus tekintélye, a tanulás becsülete. Csupán az integrált oktatás, a cigány gyermekek minőségi oktatásának biztosítása nem szerepel a programban. Márpedig akkor mitől javulna a cigányok iskolázottsága? Az elérendő célként felsorolt elemek a hatvanas, hetvenes, nyolcvanas években, a poroszos iskolai rendszerben természetes velejárói voltak az oktatásnak, mégis siralmasak a cigányok iskolázottsági eredményei. Nem a fegyelem, a tekintély, hanem a minősége oktatás hiánya az egyik legfőbb oka a cigányság tömeges aluliskolázottságának. Persze, egyértelmű, hogy még számos más okkal is számolnunk kell: mint szülői motiválatlanság, a másfajta szocializációból fakadó hátrányok, az óvodáztatás hiánya, a tanulás otthoni feltételeinek hiánya stb. Ezek megléte azonban nem mentesít a magas színvonalú oktatás biztosításának kötelezettsége alól. Minőségi – azaz érettségi, szakma megszerzését, egyetemi/főiskolai továbbtanulást lehetővé tevő - oktatást szegregált osztályban: 25-30 problémás, nehéz szociális helyzetű, motiválatlan, egymást lehúzó gyermek között, motiválatlan, vagy a sűrített „gyermekanyag” okozta kudarcok miatt igen gyorsan azzá váló, kiégy pedagógusok még emberfeletti munkával sem képesek nyújtani.

Az integrált oktatásban másfajta, de elsajátítható módszereket használnak a pedagógusok, s ezekben az intézményekben gyakran támaszkodnak pedagógus hallgatók mentori munkájára is, valamint segíti a tanítást roma/cigány származású pedagógiai asszisztens, ill. az iskolában cigány pedagógust foglalkoztatnak. Az integrált oktatás módszereit már nem kell kitalálnunk, sikeresen alkalmazzák azokat különböző kultúrájú, eltérő szociális háttérű gyermekek közös oktatásában szerte a világon. Egyre inkább ismert az a nézet, hogy az individuális versenyztetés helyett sokkal hatékonyabb, s az egész közösség szempontjából is előnyösebb, ha az ún. kooperatív módszereket alkalmazzák az oktatásban. E. Aronson, a szociálpszichológia világhírű professzora, az integrált oktatás híve, múlt év végén hazánkban járva előadásában, nyilatkozataiban példákkal is alátámasztotta ezt. Tapasztalatuk szerint, az általuk bevezetett mozaik módszer segítségével sikeresen képesek együtt tanulni fehér és fekete diákok az Egyesült Államok iskoláiban, míg a hagyományos módon oktató többi intézményben továbbra is jellemző az iskolai erőszak, az agresszió különféle megnyilvánulásai diákokkal és tanárokkal szemben, s nagymértékű a kisebbséghez tartozók iskolai lemorzsolódása, kudarca.

A cigány gyermekek sikeres iskolai előmenetelének nélkülözhetetlen feltétele a legalább három éven át tartó, rendszeres óvodai nevelésben való részvétel, mely alkalmas arra, hogy a hátrányos, halmozottan hátrányos helyzetből induló gyermekek esélyeit jelentősen javítsa. A szülő s a gyermeket az óvoda felkészíti a többségi társadalom – s a többségi iskola! - elvárásaira, s kiváló lehetőség arra is, hogy közös szocializációs térben ismerkedjen, szokja és hasson egymásra, bontsa le az előítéleteit mindkét fél. Két, igen komoly akadály van a cigány gyermekek rendszeres óvodáztatásának; az óvoda, ill. az óvodai férőhely hiánya valamint a szülők motivátlansága.

Ma Magyarországon évente ötezer gyermeket nem vesznek fel óvodába férőhely hiánya miatt. Hiába mutatja kormányzati adat, hogy még tartalék is van a rendszerben, a helyzet igen kedvezőtlen; egyrészt óriási aránytalanság van települések, régiók, de még városrészek, kerületek között is óvodai férőhelyek ill. óvodák számát tekintve, másrészt a papíron öt évesként kötelezően beíratott gyermekek jelentős része – s különösen a hátrányos helyzetű és cigány gyermekek – rendszertelenül, ritkán (vagy egyáltalán nem) látogatják az óvodát. A nagyvárosokban, s vonzáskörzetükben zsúfoltak az óvodák, jóval kevesebb a férőhely, mint a felvételre jelentkezők száma. Ugyanilyen gonddal küszködnek az egyre inkább elszegényedő települések is, ahol nő a hátrányos helyzetű gyermekek száma, ugyanakkor az önkormányzat képtelen kigazdálkodni az óvoda fenntartásához, a szakemberek béréhez szükséges összeget. Mindezek eredménye, hogy egyre több óvoda megszűnik, a fennmaradók olyan többlet kihasználtsággal működnek, ahová már nem tudják felvenni az igénylőket. S ezek az óvodai férőhely illetve óvoda nélküli települések az országnak a leghátrányosabb helyzetű régióiban vannak! S pontosan e helyeken termelődik újra az iskolázatlan, munkaerőpiacon képzettség nélkül elhelyezkedni nem tudó, gettótelepüléseken, gettóregiókba tömörülő, szegregáltan élő hátrányos helyzetű és roma/cigány népesség. A kistelepülések óvodáinak, kisiskoláinak megszüntetése beláthatatlan károkat okoz a fentiek miatt az egész országnak, lehetetlenné téve a cigányság felemelkedését.

Sürgető feladat tehát az óvodák újbóli megnyitása, a férőhelyek bővítése, s különösen a hátrányos helyzetű gyermekek folyamatos óvodai nevelésben való részvétele. Ennek fontosságát sokszor a szegénységben, mélyszegénységben élők nem ismerik fel, ezért a gyermekek, a felnövekvő generáció érdekében ösztönözni kell – akár „kemény” módszerekkel is, pl. a családi pótlék utalását a rendszeres óvodáztatáshoz kötve – a családokat. (S ha valaki ebben bármiféle „büntető” gesztust szeretne felfedezni, annak figyelmébe ajánlom József Attila versének sorait: „Érted haragszom, nem ellened, nosza szorítsd meg a kezem, mellyel magosra tartalak álmaimban, erősítsen az én haragom, dehogyan is bántson...”).

Az iskolázottság mutatóinak drasztikus javítása érdekében országsszerte szükség van a már meglévő tanodák mellett újak létrehozására. Az iskolán kívüli tanulást is mindenképpen támogatni kell; a szűkös, szegényes otthoni körülmények, a sok gyermek, a saját tanulási tér hiánya, a szülői segítség nélkülözése lehetetlenné teszi a felkészülést. A tanodák azonban biztosítani tudják a nyugodt, tiszta, világos körülményeket, hozzáértő tanári segítséget, könyveket, számítógépet, s mindenek felett olyan közösséget, ahol a tudás, az előbbre jutás igénye érték. Az ilyen, s ehhez hasonló esélykiegyenlítő módszerek jóval eredményesebbek, mint a pozitív diszkrimináció olyan megoldási módjai, amelyek alacsonyabbra teszik a mércét a cigány fiatalok előtt (pl. a felsőoktatási intézményekbe való bejutáskor). Ez gyakran ellenérzést vált ki a többségi diákokból, amivel való megküzdés külön teher a cigány hallgatóknak (egyéb más nehézségük mellett), azon kívül a megfelelő felkészültség hiánya igen hamar, az első vizsgák során kiderül, ami kudarchoz vezethet.

Foglalkoztatás és segélyezés kérdése

A cigányság foglalkoztatottságának megoldása égetően szükséges, különösen az ország azon térségeiben, régióiban, ahol semmilyen lehetőség nincs már évtizedek óta a rendszeres munkavégzésre. A történelmi áttekintés alapján talán nyilvánvalóvá vált, hogy az alacsony foglalkoztatottságot kizárólag a romák/cigányok lustaságával, „másfajta” (A ill. B, ld. Kassza c. műsor) kultúrájából fakadó munkamoráljával magyarázni felelőtlen általánosítás, veszélyes sztereotipizálás. Amennyiben elfogadjuk, hogy „a cigányok kultúrájában, megélhetési módjában kódolva vannak a beilleszkedést gátló, a periférikus szegénykultúrát áthagyományozó mozzanatok”⁹, akkor mit kezdünk a zenész cigányok sikereivel, ami mögött éveken át tartó – többnyire kora gyermekkortól kezdődő – , komoly tanulás, munka van? Ez a kitartás vezet olyan eredményhez, mint amit a közelmúltban produkált a Rajkó zenekar; március elején Rómában, a pápai audiencián tízezer ember felállva tapsolt nekik miután meghallgatták nagyszerű játékukat. S hova tesszük a tanult, diplomás, több nyelven beszélő cigány fiatalokat (akik nem ritkán tanulatlan, szegény falusi, telepi cigányok gyerekei), az egyszerű, dolgos, becsületes cigány embereket, sikeres, megbecsült cigány vállalkozókat, a Cigány Labdarúgó Válogatott leginkább szegénysorból származó fiataljait, akik 107 nemzetközi mérkőzésből eddig 105-öt megnyertek, s legutóbb a vatikáni Svájci Gárda válogatott csapatát győzték le 21:3 arányban? Hova tesszük Papp Lászlót, Kótai Mihályt, Pélit, Szentandrásyt, Szakcsi-Lakatost, Pege Aladárt, Snétbergert és még sorolhatnánk? Vagy ők már nem is cigányok?

Kulturális másságból fakadó eltérő munkamorálról a cigányság esetében csak olyan mértékben beszélhetünk, amilyen mértékben elfogadjuk a „magyarság kulturális másságából fakadó” – a környező országoktól igencsak eltérő – munkamorálról szóló megbélyegző jelzőket, amelyek hazánkat illetik holmi mutyizások, Nokia-dobozok, s főleg a lassan teljes létszámban felálló börtönválogatottunk hírnevének köszönhetően.

Talán mégsem a „kódolásban”, hanem a körülményekben, a lehetőségekben kell keresni a különbségeket? Könnyen beszél „másfajta munkamorálról” az, aki olyan családban nőtt fel, ahol szüleitől a munkavégzés adta örömet, az alkotás élményét tanulta el, megfelelő iskolába járt, tiszta, egészséges körülmények között él, bármikor tisztálkodhat, jóllakhat, egy jó könyvvel, zenével elvonulhat egy nyugodt, meleg, csöndes sarokba, nem szenved éhségtől, hidegtől, élősködő rovaroktól, a rossz kályhából gomolygó füsttől, nem kell elviselnie naponta a személye ellen irányuló megvetést, bizalmatlanságot. Kívülről, könnyű másfajta típusú emberekről beszélni, de ha valaki veszi a fáradságot, s igyekszik megismerni a nehéz körülmények között élők életét, talán eljut addig a mentális érettségig, amiről tanúskodik az

⁹ Póczik in: Lippai 2009.MN

egyik hallgatóm megfogalmazása: „ezek a látogatások segítettek megtapasztalni azt, hogy az én problémáim másnak az álmait jelentenék, és az ő problémája nekem egy percre sem jelentene gondot.”

Lehetőségek hiánya, s a körülmények okozta nehézségek mellett a segélyezésre „rászoktatás” is nehezíti a munkaerőpiacra való visszatérést, ám ezzel kapcsolatban is fontos, hogy a tényeket világosan lássuk. Ma Magyarországon közel kétszázezren részesülnek rendszeres segélyezésben, becslések szerint ennek csupán 30-50%-a cigány. S ha már a támogatásokról esik szó, meg kell említeni azt a százhusz milliárd forintot is, amit a kormányok 1996-2006 között a cigányság integrációjára szántak. Itt most nem a pénz elpocsékolásáról, helytelen felhasználásáról, eleve „máshova irányításáról” kívánok írni, hanem az összeg nagyságáról, ami közbeszéd tárgya, s alkalmas arra, hogy a cigányság elleni hangulatot táplálja. Nos, mit jelent a tíz év alatt elköltött százhusz milliárd forint? Az egy évi magyar nemzeti össztermék 0,4 %-át! Az ÁSZ jelentése szerint tíz év alatt harmad annyi pénz fordítódott a cigányságra, mint egy év alatt pl. mező – erdő - hal-és vadgazdálkodásra, és negyed annyi, mint a nonprofit szervezetekre egy év alatt! Összehasonlításképpen: a MÁV évente százkilencven milliárd forintot kap a költségvetésből (plusz még rendkívüli támogatásokat).

Tehát, ha jól megnézzük a cigányság helyzetét, reálisan azt kell mondanunk, hogy lehetőségei erősen korlátozottak, többszörösen hátrányos helyzetük felerősíti esélyegyenlőtlenségüket, s ráadásul valódi, eredményes anyagi támogatás sem történt érdekükben. Azt állítani, általánosságban a cigányokról kijelenteni, hogy azért nem dolgoznak, mert „rossz túlélési stratégiát választottak, ami viszont kulturális és nem szociális probléma”¹⁰ sem a fentiek, sem a tényszerű adatok tükrében nem felel meg a valóságnak. A legutóbbi kutatás, a 2003-as adatok szerint a fővárosi cigányok 49%-a, a keleti országrészben élők 14%-a, a dunántúliak 28%-a rendelkezik rendszeres munkával. Az adatok egyértelműen összefüggésben vannak az ország lakosságának munka-erőpiaci lehetőségeivel; ugyanezekben a régiókban, térségekben a többségi lakosoknak is igen nehéz munkához jutni, mégsem gondoljuk, hogy egy borsodi, dunántúli, békési ember elhelyezkedésének legfőbb akadálya kulturális másságából fakadó eltérő munkamorálja.

Tény, hogy a cigányság foglalkoztatottságát nehezíti az alacsony iskolázottság, bár nem törvényszerű, hogy emiatt ennyire kiszoruljanak a munka világából. Az EU országaiban jóval kedvezőbb a helyzet; a nyolc osztályt vagy annál kevesebbet végzetek 47%-a rendelkezik munkával, nálunk ez az arány 28%. Minden bizonnyal olyan intézkedések is kedvezőtlenül hatnak a munkavállalásra, amelyek akadályozzák a mobilitást, mint a közlekedés országos leépítése, a munkásszállók megszüntetése, az olcsóbb bérlakások hiánya. Egyértelmű, hogy a foglalkoztatás megoldása csak e feltételek biztosítása mellett lehetséges.

Őszintén kell beszélni a segélyezésről is, ami ugyan – mint az említett adatok mutatják – messze nem olyan mértékű, mint a köztudatban elterjedt, s nem is csak, s nem is főleg cigányok részesülnek belőle, mégis az egyik leginkább elterjedt, ellenséges indulatokat szító téma a közbeszédben, politikában, szociális szakmában. Talán mindenki egyetért abban, hogy a segélyezés szükséges rossz; nélküle a családok, a gyermekek még nagyobb nyomorba jutnának. Ugyanakkor, míg a fizikai szükségletek kielégülnek (táplálékhoz, ruhához, meleghez stb. jut), a szellem, a lélek fokozatosan leépülhet, jelentősen változhat. A segélyen élők ugyanúgy függővé válhatnak, miképp a különféle szenvedélybetegségek rabjai; kezdetben az ember még reménykedik, még keres munkát, szégyelli a segélyt, majd a kudarcok, sikertelenségek nyomán idővel feladja, beletörődik a segélyezett létbe, s fokozatosan apatikussá válik, belesüllyed a tanult tehetetlenség állapotába. Vannak, akik e tehetetlen állapotot kihasználva – uzsorakölcsönt nyújtva – kiválóan megélik az elesett

¹⁰ Ungváry, Kassza m1 2010.02.25.

emberek kiszolgáltatottságából. A segély-függővé váltak közül évek, évtizedek múltán már igen keveseket motivál, hogy önbecsülésük megtartása végett, mégis elvállaljanak valamilyen munkát, különösen akkor, ha az azért kapott juttatás (leszámítva belőle az utazási költségeket, kezdeti beruházást pl. rendes ruha, cipő vásárlását) alig, vagy egyáltalán nem haladja meg a házhoz jövő segély összegét. Segélyezésen szocializálódott létből rendkívül nehéz visszatérni a rendszeres munka világába! A segély-függőket úgy kellene tekinteni és kezelni, mint az egyéb szenvedélybetegeket; a „szerről való leszedés”, a közösségi tevékenység, csoportmunka, a megvonási tünetek kezelése, a tanult tehetetlenségből való kimozdítás, motiválás, az „elvett anyag” helyett valami pozitív nyújtása mind nélkülözhetetlen elemei a gyógyításnak.

A monoki példa – tegyük félre az ellene felhozott „rasszizmus megjelenése a szociálpolitikában” vádat – az első, a legfontosabb lépést tette meg a javulás felé; felvállalta a konfrontációt. Tudatosította, hogy komoly kórképről van szó, s jelezte, hogy nem hajlandó elkenni, elkendőzni a problémát, nem működik együtt ennek az állapotnak a további legalizálásában (szaknyelven: kilépett a társfüggő szerepből). A „segélyért munkát” arra is képes, hogy minél több, már a tehetetlenség állapotába süllyedt embert valahogy kimozdítsa a holtpontról. Természetesen sem a közcélú, sem a közhasznú, sem a közérdekű munkák nem fogják megoldani a foglalkoztatást. Egyértelmű, hogy a szociális kártya nem tudja összességében kezelni a kiszolgáltatottak társadalmi problémáit, de valami elindult; annak határozott tudatosítása, hogy ebben az országban minden munkaképesnek és aktív korúnak joga és kötelessége munkából megélni.

Hogy miképp javul drasztikusan a cigányság foglalkoztatása; a hazai piac erősítése, a termőföld védelme, a mezőgazdasági termelés és feldolgozóipar fellendítése, a családi gazdaságok megerősítése, s egyéb, a hazai beruházásokat, vállalkozásokat élénkítő intézkedések következtében, ez a jövő politikusainak felelőssége. Az ösztönzés, a körülmények, a lehetőségek biztosítása, megteremtése közös érdekünk.

A cigányság, a cigány vezetők felelőssége, új keretek

A cigányság jövőbeni sorsa nem csupán a többségi társadalom befogadási készségétől, az ország rendjének helyreállításától, a gazdaság fellendülésétől, de a romák/cigányok együttműködésétől is függ. S e ponton nem kerülhető meg a cigányság vezetőinek felelőssége. A korrupszió, a sikkasztás, saját pecsenyéik sütögetése megengedhetetlen, súlyos, elítélendő, népük és az egész ország ellen elkövetett, megfelelő retorzió után kiáltó bűncselekmény. Az ilyen embereknek nem lehet helyük a cigányság élén, hisz róluk véleményt alkotva ítéli meg a többség a cigányok egészét. S ugyanígy hasznavehetetlenek azok is, akiket a cigányok „díszcigányoknak” neveznek; kik beültetve egy-egy minisztériumba – tisztelet az igen kevés kivételnek – már elfelejtették honnan jöttek, kiket képviselnek, mi lenne az igazi feladatuk. Csupán díszként - mint az árvalányhaj a kalapra tűzve – mutatnak egy-egy tanácskozáson, bukkannak fel különböző pártok színeiben. Megkerülhetetlen azon értelmiségi cigányok felelőssége is, akik nem határolódtak el a fenti vezetőktől, nem szólaltak meg akkor, amikor kellett volna, nem szolgálták a megbékélést, a közös út megtalálását, inkább szították a „magyarellenes” hangulatot. Ideje, hogy az alkalmatlanná vált reprezentánsok átadják a helyüket azoknak a tanult, értelmes, tisztességes cigány embereknek (fiataloknak és korosabbaknak), akik készek az értelmes együttműködésre, példaképpül, húzóerőül szolgálhatnak a cigányok széles tömegeinek, s a többség elismerését, megbecsülését is képesek kivívni.

A cigányság helyzetének rendezése – amit remélhetően immár minél többen nem csupán „cigányügynek”, hanem nemzeti ügynek tekintenek – nem folytatható a továbbiakban olyan keretek között, mint az elmúlt húsz évben. A rendszerváltás óta a munka irányítása

ugyanis hat különféle tárcához, a koordinálás négy szervezethez tartozott, látjuk, milyen eredménnyel. Tárcaközi egyeztetésekkel, referensek tárgyalásaival, pályázati pénzekre támaszkodva nem lehet hazánk egyik legsúlyosabb kérdését megoldani. A feladat súlyához mérten csak egy önálló, cigány és nem cigány szakemberekből álló, az ország minden szegletét felölelő, a civil szervezetekkel, az egyházak cigánypasztorációs törekvéseivel összefogó, a helyi állapotokat, kezdeményezéseket jól ismerő, átfogó, összehangolt programot megvalósító minisztérium tud hatékony munkát végezni.

Mindehhez azonban mindenekelőtt közmegegyezésre, nemzeti akaratra, összefogásra van szükség. Így – s csak így – születhet egy olyan Magyarország, amelyre mindannyian újra büszkék lehetünk.